

Израда писаних саопштења у војним наукама

УДК 001.8:355/359

Др Момчило Сакан, пуковник

Аутор је у чланку у пет целина, објаснио основне теоријске поставке израде научних саопштења у војним наукама.

У првом делу класификована су писана саопштења у војним наукама и објашњене су њихове основне карактеристике. Тежиште је на обиму, форми и садржају магистарских теза, докторских дисертација, монографија и студија, као основних саопштења која се раде на основу индивидуалних и тимских истраживања.

Други део се односи на елементе структуре писаних научних саопштења, с тежиштем на наслову, уводу, главном делу и закључцима као најважнијим елементима научног саопштења.

У трећем делу су објашњени општи услови за израду доброг научног саопштења, а у четвртом су наведене основне карактеристике доброг научног саопштења. Та два дела су урађена као основно усмерење и путоказ, пре свега читаоцима који се уводе у научноистраживачки рад.

Основне одлике језика и стила, приказане су у петом делу. Поред теоријских поставки наведени су и конкретни примери граматичке, лексичке и логичке неодређености и неуређености термина, синтагми, реченица и параграфа. Тај део садржи критички осврт на језик војних наука.

У научноистраживачком раду, као и у свим другим областима људске делатности, људи су у непрекидној комуникацији. Свакодневно, они осећају потребу да један другоме нешто саопште, без обзира на то да ли је реч о размени информација о одређеном проблему или о саопштавању резултата сопствених информација о одређеном проблему или о саопштавању резултата сопствених истраживања.

Саопштења која људи користе у свакодневној комуникацији су бројна и могу се класификовати на разне начине. Према критеријуму начина саопштавања, саопштења могу да буду усмена и писана. У односу на врсту сазнања, могу бити стручна и научна саопштења. У односу на науке, могу бити саопштења која се односе на науку уопште, затим на корпусе наука, на групе наука, на поједине науке и на поједине научне дисциплине. У односу на институције и организације у којима се користе, саопштења се могу класификовати на бројне групе и подгрупе.

У војној организацији се, такође, користе бројна саопштења. Она могу да буду писана или усмена, стручна или научна. Такође, могу се класификовати према видовима, родовима и службама; према нивоима команди и установа; према врстама наука, областима делатности и на разне друге начине. Међутим, за ово истраживање најзначајнија су саопштења која дају нова, до тада непозната научна сазнања. То су саопштења која се, првенствено, користе у војним наукама, а могу да буду и усмена и писана научна саопштења. Усмена саопштења су доминантна у процесу припреме и реализације истраживања. Најчешће се користе у истраживачком тиму, у комуникацији са сарадницима и на релацијама наручилац истраживања – истраживачки тим – извори података. Та саопштења чине веома значајан предмет истраживања зато што од начина непосредне усмене комуникације са људима често зависи и могућност детаљнијег сагледавања проблема, квалитет прикупљених података и резултат истраживања у целини. Та саопштења се, према форми, обиму, садржају и другим карактеристикама, значајно разликују. Начин њиховог саопштавања се прилагођава конкретним проблемима, аудиторијуму и месту исказивања. Због тога се тешко могу детаљније прописати и у облику упутстава и других усмерења (у обиму једног чланка) препоручити за практично коришћење.

Писана саопштења се такође користе у целокупном процесу истраживања. Међутим, најзначајнија су саопштења која се користе за саопштавање резултата индивидуалних или тимских истраживања. То су она писана акта која се раде у последњој фази истраживачког поступка – као резултат процеса израде саопштења. У њима се, у суштини, приказују резултати истраживања и даје коначна информација како и колико је разматрани предмет истражен и какве су тенденције његовог развоја у ближој и даљој будућности. Зато је познавање врста и карактеристика тих саопштења, њихове глобалне структуре, правила и принципа израде, језика и стила основни предуслов за успешну израду и презентовање научној јавности.

Врсте и карактеристике писаних научних саопштења

Писана научна саопштења у војним наукама могу да се класификују на основу три основна критеријума.

а) На основу критеријума *степена довршености саопштења и фаза (етапа) реализације пројекта истраживања* саопштења се деле на: парцијална и целовита, односно фазна (етапна) и завршна саопштења. *Парцијална саопштења* се раде као посебни делови целовитих саопштења (на пример, синтетичких студија). Најчешће се односе на садржаје који су обухваћени једним сегментом у оперативном одређењу предмета истраживања или ставом посебне хипотезе у пројекту истраживања. *Целовита саопштења* су комплексна акта која обухватају предмет истраживања у целини. *Фазна саопштења* се раде на основу реализације одређене фазе процеса истраживања, на пример фазе

пројектовања, претходне анализе, систем-анализе и слично. *Завршна саопштења* су она која се раде у последњој фази истраживачког поступка – фази израде научних саопштења према реализованом истраживању.

б) *Према нивоу научног сазнања*, научна саопштења се, углавном, деле на описујућа и објашњавајућа саопштења. *Описујућа саопштења* се односе на истраживања чији је научни циљ научни опис и, евентуално, сврставање борбених дејстава, односно истраживаних проблема из војних наука. *Објашњавајућа саопштења* се односе на истраживања борбених дејстава чији научни циљ чине научно објашњење и предвиђање. Наведена два основна нивоа научног сазнања непосредно имплицирају структуру и обим научног саопштења.

с) У односу на *основну намену*, научна саопштења се деле на: научне чланке, магистарске тезе, докторске дисертације, монографије и студије, извештаје о истраживању итд.

Научни чланак је кратак писани приказ решења неког научног проблема. Пише се јасно, кратко и објективно као резултат оригиналних истраживања. При том се процедура решавања проблема јавности приказује у погодном облику, уз јасну аргументацију на основу које се може проверити истинитост основне идеје, односно решења неког конкретног проблема. Та врста саопштења читаоцу нуди основну идеју, односно информацију. Дакле, суштина чланка је порука која има дословно значење. Без те поруке чланак нема научну вредност без обзира на литерарну одлику језика и стила.

Магистарска теза је прво значајније научно саопштење које ради магистрант уз помоћ ментора и завршни акт који служи за проверу магистранта на последипломским студијама. Дакле, она је резултат координираног рада магистранта и ментора. Њеном дефинитивном израдом магистрант доказује да је овладао теоријским поставкама научног истраживања и да је успешно остварио један комплетан истраживачки поступак: од уочавања и схватања проблема, преко пројектовања и организације и реализације истраживања, до дефинитивне израде саопштења у облику магистарске тезе. На основу успешне израде магистарске тезе магистрант стиче право на одбрану пред комисијом и добијање академског звања магистра војних наука.

Обим магистарске тезе у нашој методолошкој литератури није прецизније дефинисан. Он, пре свега, зависи од обима предмета истраживања и дубине научних сазнања. У пракси се показало да су најбоље магистарске тезе у војним наукама обима од 150 до 250 страница куцаног текста са проредом, односно од 9 до 16 ауторских табака. Обично једна магистарска теза обухвата једну општу хипотезу, од три до четири посебне и од девет до шеснаест појединачних хипотеза. Магистарска теза се, начелно, ради у десет примерака. Текст се укуцава само на једној страни папира формата А4. Одштампана и укоричена, магистарска теза се предаје секретару научно-наставног већа последипломских студија војних наука.

Докторска дисертација је оригинални, изворни научни рад докторанта. Њеној изради приступа научни радник (најчешће магистар војних наука) који поседује одређене стручне и научне квалификације и запажене резултате у научној области којој дисертација припада. Дисертација се заснива на фундаменталним и практичним истраживањима и на конкретној примени комплекса научних метода које се користе за истраживање у војним наукама. Њена успешна израда и одбрана пред комисијом основни је услов за стицање академског звања доктора војних наука.

Дисертације имају структуру сличну магистарским тезама. Обим дисертације зависи од предмета истраживања и нивоа научних сазнања. Обично се ради на основу образложења у виду микро (изузетно и макро) пројекта. Најчешће обухвата ставове опште хипотезе, од четири до шест посебних и од дванаест до двадесет пет појединачних хипотеза. Већина урађених дисертација у војним наукама је обима од двеста до триста куцаних страна текста, односно од 13 до 19 ауторских табака.

Садржај дисертације у односу на магистарску тезу, обимнији је и с новим чињеницама, ставовима, теоремама, законитостима и теоријама за теорију и праксу области на коју се односи. Према постављеном циљу, најчешће су на нивоу објашњења с елементима предвиђања. Изузетно се могу радити на нивоу дескрипције и научног сврставања ради ваљане систематизације и класификације наведених садржаја. Допринос дисертације везује се за решење неког конкретног проблема у борбеним дејствима и унапређење теорије и методологије војних наука, нарочито оног дела који је везан за истраживачку праксу и конкретну примену метода, техника и инструмената. Начелно, дисертација се ради у десет примерака.

Монографија је целовита, научна расправа, односно научно дело које се пише на основу пројектованог и оствареног индивидуалног или тимског истраживања. Израђује је један или више аутора. У војним наукама монографија је (поред студије) најчешћи облик израде научних саопштења. Ради се на основу микропројекта, као самостално научно саопштење или као саставни део синтетичке студије.

Студија је научно саопштење које најчешће настаје као резултат тимског истраживања у истраживачким институтима или неким другим научноистраживачким установама. Ради се као целовито научно саопштење на основу микропројекта, или као синтетичка студија састављена од више монографија. Резултати објављени у студији имају за војне науке теоријски и практични значај.

О *извештају о истраживању* постоје различита схватања. Једни сматрају да је то свако саопштење које се пише на основу оствареног истраживања,¹ а други да је то само онај синтетизовани акт којим се плански орган (наручилац истраживања) информисе о резултатима истраживања. (Друго значење је у овом разматрању прихватљивије зато

¹ С. Милосављевић, *Извештај о научном истраживању*, Секција за штампање и умножавање ЦВВШ „Маршал Тито“, Београд, 1990.

што прво значење (шире) укључује све врсте претходно разматраних саопштења).

Дакле, извештај о истраживању се израђује ради обавештавања органа за планирање о завршетку истраживачког задатка. Његовом изработом превасходно се задовољава административна потреба, па му, због тога, многи теоретичари и не придају научни значај. Међутим, извештају о истраживању се не може порећи својство научног документа зато што су, поред извештавања о обнављању истраживачког задатка, у њему приказани и резултати истраживања. Чињеница да су они приказани у скраћеној форми не може бити довољан разлог за оспоравање његове научности. Његова структура се обично састоји од: информација о истраживачком задатку, презентовања пројекта, начина реализације истраживања, значајнијих резултата истраживања, препорука и трошкова истраживања.

Друга дела, као што су: ревијална дела, службене публикације, научне критике, полемике, апологије, дискусије, анотације, статистичке публикације, наративи, есеји и слично, немају већи значај у војним наукама.

Структура саопштења

Структура саопштења зависи од ставова теоретичара, личног опредељења аутора, врсте саопштења и нивоа сазнања. Ставови теоретичара који третирају ту проблематику нису у потпуности идентични. Већина њих наводи да саопштење има: наслов, предговор, увод, разраду проблема, закључак, библиографију, резиме, индекс, додатак (*appendix*) и садржај. Међутим, има и другачијих мишљења. На пример, С. Боројевић сматра да саопштење треба да садржи: наслов, увод, преглед литературе, материјал, методiku рада, резултате истраживања, дискусију, закључке и цитирану литературу.² Курочкин као обавезне елементе сваке оперативно-тактичке теме наводи: увод, историјски осврт, основни део садржаја и опште закључке.³ Ристић сматра да, поред наслова, имена писца (и садржаја), општа структура научног саопштења треба да има још и: сажетак, кључне речи, увод, начин истраживања, резултате, расправе о резултатима, библиографске информације и прилоге.⁴ Структура саопштења знатно зависи и од самог аутора, без обзира на мишљења појединих теоретичара и методолошке препоруке. То се нарочито односи на саопштења која су мање формализована и у којима се аутору даје већа слобода у избору структуре и дефинитивног обликовања текста.

² С. Боројевић, *Методологија експерименталног научног рада*, РУ „Радивој Ђирпанов“, Нови Сад, 1974, стр. 102.

³ А. Курочкин, *Методика војнонаучног истраживања*, „Војно дело“, 1963, стр. 296.

⁴ Ж. Ристић, *О истраживању, методу и знању*, Библиотека Истраживачки радови, Београд, 1995, стр. 421.

Структура стручног и научног саопштења се, такође, разликује. Обично је структура стручних саопштења мање формализована и има више елемената. Структура научних саопштења је више формализована и, углавном, изводи се према пројекту истраживања.

Незнатне разлике у структури постаје и између самих научних саопштења. Најмање елемената структуре, на пример, има научни чланак или реферат на симпозијуму, а највише монографија и синтетичка студија – нарочито оне које се штампају за потребе већег броја читалаца. Без обзира на то, заједнички елементи свих саопштења су наслов и три глобална елемента структуре: увод, главни део и закључци. Поједина саопштења могу да имају и друге елементе.

а) *Наслов саопштења* је лична карта текста који се испод њега налази. То је најуочљивији и најчитанији део сваког саопштења, а има двоструку намену: да укаже на садржај саопштења и да, у секундарним публикацијама и компјутерским базама података, усмери разврставање саопштења на одређене науке и научне дисциплине. Он се одређује довољно дескриптивно, концизно, информативно, атрактивно (али не превише), и без употребе специфичних стручних термина, тако да, у целини, одражава структуру и даје почетну информацију о самом саопштењу.⁵ Основни захтеви за његово ваљано дефинисање јесу краткоћа, јасноћа, прецизност и усмереност на предмет о којем се пише.

Постоје два начина за формулисање наслова – као јединствен исказ или из два дела (као наслов и поднаслов заједно). Када се формулише као јединствен исказ, обично се односи на предмет истраживања. Када се формулише из два дела, обично се наслов односи на проблем, а поднаслов на предмет истраживања. Поднаслов се од наслова најчешће одваја са две тачке или цртицама (као посебна целина испод наслова). Формулисање наслова у два дела у принципу се не препоручује.

Наслов се пише пуним називом, кратко, без скраћеница и сувишних речи. Најбоље је да наслов не прелази дужину једног реда нормалног текста на папиру формата А4, односно да не садржи више од 12 речи или 100 словних места (укључујући и белине између речи).⁶ У насловима се избегавају изрази као што су: „Неки аспекти...“, „Нека искуства...“, „Неки резултати...“, „Неки утицаји...“, „Утицај разних...“, „Истраживања о...“, „Анализа...“, „Примена методологије...“, „Допринос методологији...“, „Прилог познавању...“, „Модел одбране...“, и слично. Те почетне речи су сувишне, јер се подразумевају. Саопштење се пише на основу оствареног истраживања, резултата до којих се дошло истраживањем и слично, и нема потребе да се то приказује у наслову. Међутим, то се не односи на термине којима се означавају методе које су

⁵ Према Вајнберговом мишљењу са насловом је исто као и са девојком: „Наслов је хаљина према којој се дело дочекује. Према хаљини се дочекује, према памети испраћа“. Под памећу он подразумева садржину дела (наведено према: Д. Михаиловић, *Методологија научноистраживачких пројеката*, Центар за примењену психологију, Београд, 1995, стр. 143).

⁶ Б. Ј. Савић, *Како написати, објавити и вредновати научно дело у биомедицини*, „Култура“, Београд, 1996, стр. 19.

примењене у истраживању, на пример: „Примена методе експеримента...“, „Факторска анализа...“, „Примена метода операционалних истраживања...“, и слично.

Понављање једне речи у наслову је негативна, али у пракси честа појава. Тако се, на пример, у теми: „Борба ловачке авијацијске ескадриле у противдесантној борби у оквиру борбе за превласт у ваздушном простору у фронталном облику оружане борбе“,⁷ реч *борба* појављује четири пута. На том примеру се истовремено виде и последице неуређености појмовно-категоријалног апарата, у којем се појам оружана борба појављује на највишем, а борба као шири појам на најнижем месту класификаторског низа.

Наслов саопштења има приоритет на насловној страни. Пише се на средини насловне стране великим словима. Врста саопштења (магистарска теза, докторска дисертација, монографија, студија и слично) пише се испод наслова, мањим словима. На горњем делу насловне стране обично се наводи назив институције, затим нешто ниже, на десној страни степен поверљивости, наслов је на средини, а ниже од тога, на десној страни, налазе се име и презиме аутора текста и, при дну стране, година када је саопштење урађено.

Под појмом институција подразумева се наставно-научна или научноистраживачка установа која је организатор израде саопштења. То су, пре свега, војне школе које организују последипломске студије и институти који организују истраживања у области војних наука.

Степен поверљивости се формулише сагласно потребама заштите тајности саопштења. Пошто је за јавност затворена организација, војска развија механизме за заштиту научних саопштења без обзира на противуречне захтеве о потреби упознавања јавности са резултатима истраживања.

Аутор је особа која остварује истраживање, дефинитивно обликује научно саопштење и преузима потпуну интелектуалну одговорност за резултате истраживања. Аутор може да буде појединац или група људи. Појединац одговара за научно саопштење у целини, а у групи сваки појединац одговара за део студије који је истраживао и дефинитивно израдио. Ако у изради саопштења, поред аутора, учествују и друга лица, њима се признаје коауторство. Дакле, коаутор је особа која аутору пружа значајну теоријску, експерименталну или неку другу помоћ у истраживању и изради научног саопштења. Аутор се са коауторима договара о степену учешћа у истраживању, начину стимулisaња и другим питањима везаним за израду научног саопштења.

Када у изради саопштења учествује већи број аутора (истраживачки тим) редослед њиховог уписивања се дефинише према стварном доприносу у истраживању и изради саопштења, а не према академским и научноистраживачким звањима и тренутном статусу у науци. Начелни-

⁷ Опширније В. Старчевић, *Одлике терминолошког речника наше ратне вештине*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 29, Секција за штампање и умножавање, Београд, 1993.

ци, претпостављене и старије колеге наводе се само ако су стварно заслужни, односно ако су аутори појединих делова и целина саопштења. Пракса да се уместо аутора наводи институција (школа, катедра, управа итд.) није добра зато што дестимулише ауторе и умањује њихову одговорност за научно саопштење.

б) Увод је први значајнији део структуре у којем аутор, на оригиналан начин, читаоцу презентује суштину проблема и приближава предмет који се обрађује. То је „укусно *предјело* које ћемо сервирати своме читаоцу пре него што му изнесемо *главно јело*...“⁸ Основна улога му је да заинтересује читаоце за предмет истраживања. Ради се кратко и сажето. Обично је обима од једне петнаестине до једне десетине текста.

У изрази увода највише долазе до изражаја оригиналност и аутономност аутора, који јасно, живо и кратко придобија читаоце и повећава њихово интересовање за предмет истраживања. У њему се ништа не доказује, него се на прикладан и занимљив начин прилази проблему, наглашава суштина и даје теоријски модел предмета и начина истраживања. Структура увода зависи од тога да ли се пише предговор или не, као и од врсте саопштења. Оно што је написано у предговору не понавља се у уводу.

У стручним саопштењима увод је мање формализован. Аутору се оставља велика могућност за избор начина на који ће прићи проблему и предмету и заинтересовати читаоце за њих. Најчешће обухвата: основни садржај рада, кратак историјат развоја проблема, основни мотив за обраду конкретnog проблема, методе које су коришћене, у истраживању проблема, коришћене изворе података, проблеме који су се јавили пре и у току истраживања и, на крају, захвалност свим лицима која су дала изврстан допринос, или без чијег учешћа рад не би био објављен.

Увод је у научним саопштењима формализован и симетричан је пројекту истраживања. Обично обухвата формулацију проблема, предмет истраживања, циљеве, општи хипотетички оквир, начин истраживања, евентуалне потешкоће у раду и редослед излагања садржаја. Тежиште из формулације проблема је на ваљаној локацији, суштини проблема, хипотетичким ставовима и основном питању. Из предмета истраживања приказују се сазнања о предмету и дефиниције основних појмова, а према потреби и операционално одређење (уколико се структура саопштења изводи из њега, а не из система хипотеза). Из циљева истраживања се приказују основни научни и практични циљ, а из хипотетичког оквира, најчешће, систем опште и посебних хипотеза. Из начина истраживања приказују се карактеристичне научне методе, обухват истраживања и значајнији извори података. Тешкоће се приказују према потреби, обично када се процени да би та искуства могла да користе и другим истраживачима. Редослед излагања садржаја се прика-

⁸ Д. Живковић, *Прави пут и странпутице у писању, О композицији и стилу писаних састава*, БИГЗ, Београд, 1978.

зује ради упућивања читалаца у редослед и кратак садржај резултата истраживања у главном делу.

с) *Главни део* је централни, најдужи и најважнији елеменат структуре саопштења. У њему се дају одговори на дефинисани предмет истраживања, односно верификују хипотезе које су формулисане у пројекту истраживања. Структура главног дела се разликује од случаја до случаја, а зависи од врсте саопштења. У научним саопштењима структура се изводи према истраживачком (микро или макро) пројекту. Обично се структура емпиријских истраживања изводи према систему хипотеза, а теоријских истраживања према операционалном одређењу предмета истраживања.

Структура главног дела научних саопштења која се пишу на основу микропројекта састоји се од глава, које се формулишу сагласно сегментима у операционалном одређењу или посебним хипотезама у пројекту. Главе се, даље, деле на поглавља, која су симетрична елементарним садржајима у операционалном одређењу или систему појединачних хипотеза. Поглавља се деле на ниже целине (питања), које су, обично, на нивоу индикатора.

У синтетичким студијама и свим другим саопштењима која се раде за сложенија тимска истраживања структура главног дела се изводи из истраживачког макропројекта. Наслов главног дела је, обично, на нивоу генералне хипотезе, а главе (монографије) на нивоу општих хипотеза. Главе се даље разрађују на основу микропројекта, као саставних елемената тог макропројекта.

Наслови главног дела и глава пишу се великим словима и сваки тај део почиње на засебној страни. Наслови нижих садржаја се, обично, пишу малим, посебно истакнутим словима на истој страни на којој се завршава претходни текст. Нумеришу се арапским или римским бројевима, или словима, а често и њиховим комбиновањем.

Садржај текста испод наслова пише се, на основу прикупљене грађе, вербално, нумерички, графички и комбиновано. Текст се пише у континуитету, поступно, јасно, аргументовано и разумљиво за читаоце којима је намењен. Главна идеја, као црвена нит, јасно се провлачи кроз читав текст. Важнији садржаји се истичу величином и изгледом слова, као и посебним слогом (увученим или посебно издвојеним ставовима). Напомене се могу штампати и ситнијим словима, с гушћим слогом, без прореда, а могу се писати и у фуснотама.

Садржај текста је, у суштини, верификација постављених хипотеза, односно конзистентна и аргументована теорија која потврђује или оповргава постављене хипотезе. Хипотезе емпиријског карактера верификују се на основу емпиријских података, а теоријске на основу вредносних судова и логичких аргумената. За сваку појединачну хипотезу дају се емпиријске чињенице, вредносни судови и аргументи који јој иду у прилог, као и они који је оспоравају. Те чињенице и вредносни судови могу се на одговарајући начин презентовати у самом тексту или у прилозима. Метода која је примењивана предочава се читаоцима ради

стварања потпуније представе о начину потврђивања или оповргавања хипотезе. Ако је хипотеза у целини потврђена, закључак у тексту је идентичан њеном ставу. Када је хипотеза оповргнута или само делимично потврђена, закључак се разликује од става хипотезе и садржаја који се тим ставом „покрива“. Поступак верификације се понавља за сваку наредну појединачну хипотезу. На основу појединачних хипотеза верификују се посебне, а на основу њих – опште хипотезе. На крају сваке главе пишу се закључци, који служе као основа за израду синтетичких закључака на крају саопштења. Обично се у изради главног дела јавља потреба за навођењем других аутора и додатним објашњењима у фуснотама текста.

Цитати се најчешће користе као илустрација излагања или као аргументација сопствених ставова. Илустровање излагања цитатима је уобичајена појава у научним саопштењима. Најчешће се цитирају различите дефиниције, делови текста који се уклапају у контекст писања и делови текста на које се даје критички осврт, односно са којима се полемише. Коришћење цитата за аргументовање својих ставова и цитирање самог себе није препоручљиво. Ставови и идеје морају да буду засновани на сопственим доказима: емпиријским чињеницама, вредносним судовима и логичким аргументима, а не на цитирању туђих и, нарочито не, својих ставова.

У цитирању туђих ставова и идеја треба имати праву меру. Претерано цитирање оптерећује текст, гуши ауторову мисао, одузима личну ноту и умањује оригиналност текста. Цитира се обично оно што је јасно исказано у вези са проблемом који се истражује и што се може логички уклопити у текст. Цитат који је потребно посебно објашњавати није прикладан за употребу. Исто тако, некоректно је и законом је забрањено дословно преузимање ставова и идеја без цитирања и навођења оригиналног извора.

Цитати се, по правилу, наводе из прве руке. Цитати из друге руке се користе само у случајевима када је примарни извор недоступан, али то мора да буде наглашено у напомени (на пример, „цитирано према...“). Општи и познати садржаји се обично не цитирају. Најчешће се препричавају сопственим речима, а читаоци се упућују на основни извор.⁹

Фусноте су напомене које се обично пишу на дну стране ради растерећења основног текста. Могу бити документарне, експликативне и допунске фусноте. Документарне фусноте служе за навођење библиографских података докумената из којих су преузети идеје и цитати. Експликативне фусноте садрже додатно објашњење одређеног дела текста, а допунске фусноте служе за допунске информације. Оне упућују читаоце на разне врсте чињеница и идеја, поређење с другим изворима у којима се третира иста или слична проблематика и критичке примедбе аутора. Фусноте се могу писати и на крају текста.

⁹ Опширније о цитатима у: М. Шапић, *Како настаје научно дело*, „Свјетлост“, Сарајево, 1977. стр. 88, и Група аутора, *Методологија ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ЦВШ ВЈ, Београд, 1996. стр. 324–325.

Када се пишу на дну стране, од основног текста се одвајају хоризонталном линијом дужине од три до пет центиметара. Могу се нумерисати арапским бројевима од један до „н“ за сваку страну, за поглавља или за саопштење у целини. Фусноте се могу нумерисати и римским бројевима, звездицом или неким графичким знаком, али то је ређи случај. Ознака фусноте се, обично, ставља на крају реченице, иза интерпункцијског знака (тачке).¹⁰ Најчешће се бројеви и у тексту и у фусноти подижу за пола прореда.

Литература се може наводити на више начина. Прво, фуснота може да садржи податке (слично као у библиографији овог саопштења). Друго, може се навести само редни број дела из списка литературе и број стране на којој се налази наведени текст. И треће, ако се исти библиографски податак понавља, уместо преписивања свих података, могу се навести скраћени прикази, као што су: *ibid.*, стр. 15 (*ibidem* – у истом делу), *id.*, стр. 46 (*idem* – од истог аутора), *op. cit.* стр. 34, (*opere citato* – у цитираном делу), и слично.

д) **Закључак** је језгровита синтеза резултата истраживања. У њему аутор предлаже решења, даје усмерења за практично решавање проблема и указује на правце даљег истраживања елемената проблема који нису довољно истражени. Може се писати на два основна начина: прво, да се закључци који су изведени на основу верификације појединачних и посебних хипотеза дословно препишу, и друго, да се уради синтеза закључака који су изведени на појединачним и посебним нивоима. Први начин је добар зато што се сви закључци о верификацији хипотеза приказују на једном месту – на крају глобалне структуре саопштења. Међутим, такав начин приказивања закључака, с дословним понављањем делова, оптерећује текст непотребним садржајима и дестимулише читаоце. Други начин је прихватљивији, али у том случају аутор мора уложити додатне напоре. Наиме, треба из појединачних и посебних закључака, зависно од обима и значаја разматраног садржаја, извести ваљану синтезу и приказати је у закључцима саопштења.

е) **Остали елементи структуре** обично се приказују у обимнијим научним саопштењима, као што су магистарске тезе, докторске дисертације, монографије и студије. Ти елементи су: мото, посвета, предговор, поговор, садржај, резиме, библиографија, индекс и додатак.

Мото (гесло, лозинка, епиграф) јесте оштроумна или духовита изрека, цитат или фраза, односно кратак напис који аутори стављају на почетку саопштења. Помоћу њега, на дискретан начин, саопштавају одређену поруку, изражавају карактер теме и украшавају текст. Обично се не пише у саопштењима која имају интерни карактер и која се бране пред комисијом (магистарски и докторски радови итд.). Најчешће мото садржи саопштења која се штампају за потребе већег броја читалаца.

¹⁰ У компјутерским програмима за израду текста урађен је и потпрограм за исписивање фуснота. Он садржи једну, основну варијанту и неколико других варијаната које аутор, ако жели, може сам да изабере.

Посветом се аутор посредно захваљује за инспирацију, помоћ, подршку, разумевање, љубав и слично. Рад се посвећује мајци, оцу, супрузи, супругу, деци, професорима, пријатељима и свим другим особама, групама људи и институцијама које су допринеле изради саопштења. Посвета обично делује неприкладно за све врсте саопштења која се бране пред комисијом. Стереотипна и претерана захвалност на помоћи професорима, библиотекарки, дактилографу, супрузи и родитељима у таквим радовима делује неукусно. Одавање захвалности члановима комисије и знаменитим људима најчешће је мотивисано прибављањем њихове наклоности, али код њих самих изазива нелагоду и оставља непријатан утисак. Боље је да се обавезе и захвалност сарадницима, члановима породице и другима искажу на друге, много примереније и прихватљивије начине.

Предговор је део структуре саопштења који претходи уводу. У магистарским тезама и докторским дисертацијама обично се не ради. У монографијама и студијама се приказује према указаној потреби. Ради га аутор или неко друго лице. Аутор у предговору најчешће наводи: опште и личне мотиве за израду саопштења, намену саопштења, признање и захвалност сарадницима и другим личностима, разлоге за објављивање (штампање), промене у односу на претходно издање (када се ради о новом издању већ штампаног саопштења) и тешкоће на које је наишао. Ако предговор пише друго лице, онда се дају још и основни подаци о аутору и кратка оцена саопштења.

Поговор се пише ради лакшег схватања рада и уношења допунских података, а приказује се на крају саопштења. У научним саопштењима се не практикује израда поговора.

Садржај треба, на прегледан и јасан начин, да информише читаоца о целинама, деловима и елементима саопштења. Обично се операционализује на: увод, главни део, закључак, списак литературе и прилоге, и као такав одражава структуру саопштења. У њега се дословно уносе сви издвојени наслови, начелно, врстом и величином слова којом су приказани у саопштењу. Штампана се одмах на почетку, пре увода (па и предговора), а може бити и на крају рада. За аутора је садржај план рада и оријентација за израду саопштења, а за читаоце – путоказ за проналажење одређених делова садржаја.

Резиме (сажетак) пише се ради упознавања читалаца с основном садржином рада. Обично се преводи на један или више страних језика. Због самосталног појављивања у секундарним публикацијама и дистрибуцији разним компјутерским системима, сажетак је често и једини део текста који ће бити прочитан о неком саопштењу. Зато се пише кратко, информативно и лако схватљиво без потребе читања саопштења. Обично садржи до 500 речи, а у појединим случајевима може и више. Текст сажетка углавном садржи: име и презиме аутора, наслов саопштења, назив установе у којој је писано саопштење и кратку синтезу текста саопштења. У тексту се, најчешће, сажето излажу основни садржаји делова, глава и поглавља на начин који ће најбоље омогућити усмеравање читалаца на делове саопштења који их посебно интересују.

Библиографија је, у ствари, списак коришћене литературе поређан по азбучном (абecedном) реду, према презименима аутора или наслову дела. Обично се у библиографији наводи: презиме и прво слово имена аутора, потпун наслов дела, број издања (ако их има више), назив издавача, место издавања и година издања. Презиме и прво слово имена аутора обично се од наслова одвајају са две тачке, а сви остали делови међусобно запетом (зарезом). Уз презиме и прво слово имена аутора најчешће се не исписује његово звање, титула, чин, функција итд. Када дело има два аутора, тада се исписују презимена и прва слова имена оба аутора. Када дело има од три до пет аутора, исписује се презиме и прво слово имена првог аутора и додаје скраћеница „и др.“ Када дело има пет и више аутора уместо њихових презимена и првог слова имена исписује се *група аутора*. Када се наводе дела различитих аутора који имају исто име и презиме, тада се исписују њихова презимена, средња слова и прва слова имена. Ако аутор има надимак који је наведен на насловној страни и по коме је познат широј јавности, тада се исписује његово презиме, прво слово имена и тај надимак, односно псеудоним. Када дело, поред наслова, има и поднаслов, исписује се прво наслов, па затим поднаслов. Ако дело има више издања, иза наслова или иза поднаслова исписује се број издања које је аутор користио.

Може се десити да у појединим библиографским јединицама, нарочито старијих издања, нема свих наведених података. Ако је, на пример, аутор анониман, исписује се *непознат аутор*. Ако је реч о делима за која се у публицистичкој пракси не уписују подаци о аутору, прво се исписује наслов дела а затим остали подаци. Када нема наведеног назива издавача, исписује се *непознат издавач*. Ако није наведено место издавања, исписује се *непознато место издавања*. Ако није наведена година издавања, исписује се *непозната година издања*. Када је дело штампано на страном језику, библиографски подаци се исписују на том језику (оригинални препис) или се исписују фонетски.

Индекс или регистар се најчешће пише из практичних разлога, ради лакшег проналажења одређених термина у тексту и лакшег сналажења у саопштењу. Обично се у индекс уписују лична имена или презимена, предмети, географски и други појмови који су доминантни у саопштењу. Ређају се према азбучном (абecedном) реду, а иза њих се наводе бројеви свих страница на којим се појављују.

Додатак (прилог или апендикс) најчешће је део рада већег обима. У њега се уноси све оно што није неопходно у основном тексту, а може (по нахођењу аутора) да буде значајно за читаоце. Аутор у њега уноси садржаје за које сматра да имају одређени значај за боље разумевање текста и да ће бити значајни и корисни будућем читаоцу или кориснику. Обично садржи разне табеле, шеме, скице, формуларе, прегледе, фотокопије значајних докумената, разноврсни илустровани материјал, таблице већег формата, додатне текстове, списак скраћеница и све друго што аутор сматра да читаоцу треба да буде доступно. Сви прикази

служе као додатак или упутна аргументација за поједине ставове (хипотезе или хипотетичке ставове) који су садржани у основном делу. И они се на одговарајући начин означавају и страниче (пагинација), чиме се тачно одређује њихов редослед и место у стручном или научном раду.

Независно од тога да ли је реч о научним или стручним саопштењима, у структури неких од њих могу да се појаве и: мото, посвета, попис табела, попис графикона, попис фотографија и објашњења скраћеница.

Осим наведених делова структуре, изузетно обимнија саопштења могу да имају још и *попис табела, графикона и фотографија, и објашњење скраћеница.*

Општи услови за израду доброг научног саопштења

Израда научног саопштења је веома сложен процес у којем се укрштају и анализирају чињенице и доводе у везу са ставом хипотеза, а затим исказују аргументовано и разумљиво за све читаоце којима је то саопштење намењено. Такав процес може остварити само истраживач који, поред познавања предмета истраживања и прикупљених чињеница о њему испуњава и основне услове за добру писменост уопште. Добра писменост не зависи само од обдарености, нити се само може свести на познавање граматике. За добру писменост потребно је и једно и друго, али су најзначајнији воља и систематичност у раду. Дакле, потребно је свакодневно читати дела добрих писаца, преводити текстове са страних језика, непрекидно размишљати о предмету истраживања и развијати јасну мисао о њему, расправљати о проблему и предмету са другим познаваоцима те области, радити планове писаних саопштења, систематски писати и исправљати оно што је написано.

а) *Читање* дела добрих писаца, нарочито научних и од добрих стилиста, препоручује се као трајна обавеза. На тај начин се: проширује круг идеја, обогаћује знање, стиче боље опште образовање, хармоничније развија личност, развија осећање за стилску и језичку истанчаност, обогаћује речник и усавршава реченица. Нарочито се препоручује дуже читање дела једног великог писца како би се проучиле композиције његових дела, структура глава и поглавља, параграфа и реченица, начин избора речи и уопште начин писања. Дакле, основна препорука за писање јесте читање, и то не само пре израде саопштења, него непрекидно. Наиме, књиге увек дају инспирацију за писање.

б) *Превођење* дела са страних језика на матерњи језик, такође знатно доприноси развоју способности за израду научних саопштења. У току превођења преводилац „мери“ сваку реч и настоји да, за туђу мисао, нађе што погоднији израз и формулацију. Тако упознаје логику и страног и матерњег језика, а у својој свести ствара читав фонд речи, синтагми и логичких блокова који су веома значајни за израду писаног саопштења и изражавања сопствених мисли.¹¹

¹¹ Из биографија скоро свих великих војних теоретичара и војсковођа може се јасно видети да су, поред непрекидног изучавања ратне вештине, примењене

с) *Размишљање о саопштењу* веома је значајан услов за његову ваљану израду. Мисао и изражавање (усмено и писано) тесно су повезани и чине дијалектичко јединство. Без потпуне јасноће у глави нема јасноће у изражавању, и обрнуто. Зато је о проблемима и изради саопштења о њима неопходно стално размишљати и правити одређене комбинације структуре и формулације реченица. Стара изрека каже да један сат размишљања вреди исто колико и један дан читања.

д) *Расправљање о проблему* такође је један од значајних предуслова за његово потпуније сагледавање и ваљано обликовање у научно саопштење. Размена информација је не само пожељна него и корисна. За разлику од размене материјалних добара, у којој обично нико не добија, у расправи сви добијају.¹² Расправа бистри ум и отвара видике. Стара изрека каже да један сат ваљане расправе о проблему вреди исто колико и један дан читања о њему.

е) *Израда планова* писаних саопштења је значајна активност без које се обимније научно саопштење не може ни замислити. За један кратки научни чланак или реферат на симпозијуму и слично израда плана у писаној форми може изостати. Међутим, обимније научно дело не може се комплетно мисаоно повезати. Могу се имати сјајне мисли о неком проблему; могу се те мисли исказати лепим реченицама и слично, али ако су набацане без икаквог реда, ако се понављају на више места, ако се различите мисли налазе једна поред друге, такво саопштење нема вредност. Оно нема јасну поруку и, као такво, замара читаоце. Зато је потребно урадити план у којем ће се тачно утврдити садржај и редослед излагања. За обимнија индивидуална и тимска истраживања ради се истраживачки пројекат који има јасно дефинисану структуру и поступак израде.¹³ Добро урађен истраживачки пројекат у потпуности упућује истраживача у реализацију истраживања и израду научног саопштења.

ф) *Систематско писање и исправљање* онога што је написано стална је обавеза сваког истраживача. То је најбољи начин да се уђе у тајне писања и једини начин да се научи вештина писања. Дакле, потребно је писати, и то што више, што чешће, што разноврсније и, нарочито, што брижљивије. Написано треба стрпљиво и неуморно стилски, језички и логички дотеривати, замењивати речи, синтагме и логичке блокове, отклањати логичке грешке и скокове, уређивати реченице и параграфе и поново радити поједине делове садржаја, ако је то потребно.

Исправљање написаног текста је активност која траје непрекидно – од исписивања првих садржаја до коначне предаје саопштења на

математике, логике и књижевности, били и веома добри познаваоци више страних језика и преводиоци дела страних аутора.

¹² Ако, на пример, два човека имају по једну јабуку и размене их, свакоме ће поново остати по једна јабука. Међутим, ако два човека имају по једну информацију и размене их, обојица ће имати по две информације. Дакле, сваки од њих ће бити богатији за још једну информацију.

¹³ Детаљније о пројекту истраживања може се видети у: Н. Милошевић, *Пројектовање истраживања у ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1989.

штампање. Исправљање одмах након писања веома је значајно, али је најзначајније читање и исправљање после извесног времена (када се текст „охлади“) и после завршеног укуцавања. Зато се препоручује да аутор урађени текст остави неко време и да му се поново врати „хладне главе“ – потпуно одморан и растерећен жара прве инспирације и других емоција. Читање после последњег куцања, због преморености и велике жеље да рад иде што пре у штампу, аутори, обично, запостављају. Међутим, то читање је најзначајније. То је последња прилика да се отклоне сопствене грешке и нарочито грешке дактилографа. Дакле, од квалитета писања и исправљања онога што је написано непосредно зависи квалитет писаног саопштења.

Карактеристике доброг научног саопштења

Свако квалитетно научно саопштење карактеришу: краткоћа, јединство и логичка повезаност свих делова, адекватно истицање мисли, оригиналност, правилно расуђивање и коректно коришћење примера и извора научне грађе.

а) *Краткоћа* је једна од основних карактеристика научног саопштења. Под тим појмом се не подразумева само број страна у саопштењу, него, пре свега, концентрација ставова и основних идеја. На број страна, пре свега, утичу обим предмета истраживања и дубина научних сазнања до којих жели да се дође. Добрим писањем се обезбеђује да се предмет истраживања прикаже потпуно и исцрпно, без „разводњавања“ текста, удаљавања од основне идеје и празних речи и реченица. Дакле, за једну магистарску тезу или докторску дисертацију из стратегије, на пример, не може се рећи да није добра ако је писана на већем броју страна. Напротив, то може бити и добар показатељ ширине предмета, дубине сазнања и озбиљности у истраживању, али само под условом да су мисли концентрисане и да се у тексту исказује максималан број порука.

Пре свега, краткоћа се постиже придржавањем основних принципа у писању који се исказују у облику забране. То су: 1) не почињати излагање сувише издалека, 2) не уносити у рад нешто што није у непосредној вези са предметом истраживања, 3) не оптерећивати рад безначајним појединостима, 4) не понављати оно што је већ на неки начин речено и 5) не излагати и објашњавати опширно садржаје који су сами по себи довољно разумљиви.

б) *Јединство и логичка повезаност свих делова* значајне су карактеристике доброг научног саопштења. Потребно је, пре свега, да се сви делови рада подреде једној појави (предмет, идеја). Између делова и целина мора да постоји складан однос и у логичком и у језичком смислу. Сваки део се комплексно обрађује, тако да даје потпуну информацију о хипотези, односно дефинисаном наслову. Однос између делова се прилагођава њиховом значају и утицају на предмет истраживања. Сваки наредни део произилази из претходног, а сви међусобно чине складну, кохерентну и логичку целину.

с) *Адекватно истицање мисли* кроз поједине садржаје према обиму и важности значајно је у сваком научном саопштењу, а постиже се помоћу обима и редоследа. Значајнији садржаји, по правилу, требало би да буду обимнији, односно исписани на већем простору, и обрнуто. Редослед целина се прилагођава пројекту истраживања. Главне идеје унутар тих целина опширније се разрађују у тексту и, у синтетизованом облику, на крају подналова, наслова, глава и у закључку саопштења.¹⁴

д) Под појмом *оригиналност садржаја* подразумева се потпуно самостална израда саопштења. Дакле, аутору се поставља веома висок захтев да, на основу прикупљених чињеница, без копирања језика и стила и преузимања ставова и идеја других аутора, логички образложи и ваљано уради научно саопштење. То је веома висок захтев који се поставља истраживачима (нарочито младим), али и основни критериј ваљаности научног саопштења.

Потпуна оригиналност садржаја готово да се не може очекивати у обимнијем научном саопштењу. Разлог је једноставан: на човеков развој, од рођења, непрестано утиче свет око њега. Зато је Гете с правом говорио да се, осим енергије, снаге и воље, ништа значајније у саопштењу не може назвати својим¹⁵ Дакле, у најширем смислу, није могуће искључити своје претходнике и урадити потпуно оригинално дело – без утицаја претходног образовања и знања о предмету истраживања. Али, то не значи да не треба тежити нечем новом, до тада непознатом или систематизованом на приступачнији начин.

Оригиналност у научном саопштењу се манифестује кроз нове садржаје, примену метода и систематизацију теорије. Нови садржаји, као производ нагомиланог знања, проишљивости и оштроумности истраживача, назначајнији су чинилац оригиналности текста. Нове методе, технике и инструменти имају велики значај за наредна истраживања и методологију науке уопште. Нова систематизација, као производ размишљања на оригиналан начин, може се сагледати кроз елементе структуре и логичко уређење текста. Најбоље је ако научно саопштење истовремено одликује оригиналност у садржају, методи и систематизацији.

е) *Правилно расуђивање* постиже се комплексним и непристрасним доказивањем. Дакле, свака тврдња мора да буде поткрепљена емпијским подацима, вредносним судовима или ваљаним логичким аргументима. Непристрасност подразумева потпуну неутралност истраживача, непристрасно уважавање свих чињеница (оних које су за идеју и оних

¹⁴ Обично аутори без довољно искуства не уважавају захтеве адекватног истицања мисли. Они, понесени маштом или неком идејом којом су оптерећени или, једноставно, под утицајем литературе коју су изучавали пишу саопштења која личе на несразмерно развијеног човека. Таква саопштења су шепави, грбава и деформисана чудовишта која не могу да се држе на ногама и да живе (детаљније: М. Шамић, *исто*, стр. 20).

¹⁵ На основу тога он је рекао: „Кад бих могао рећи шта све дугујем великим претходницима и савременицима, не би ми много остало“ (Ј. Р. Eckerman, *Razgovori s Goetheom*, Избор „Зора“, Загреб, 1950, стр. 37).

које су против ње) и искључивање предубеђења о решењу одређеног проблема.

ф) *Примери* су најбоље средство за илустрацију одређене идеје и излагање резултата истраживања уопште. Боље је да се користе примери из личног искуства него из искуства других. Исто тако, боље је користити примере из сопствене науке него из других наука. Дакле, примери су веома корисни, али у њиховом коришћењу треба имати праву меру.

Језик и стил саопштења

Успешна израда научног саопштења, поред познавања предмета истраживања, логичког излагања и аргументације ставова, подразумева и уважавање основних захтева језика и стила.

Правилност *језика* се постиже добрим познавањем и уважавањем граматичких и правописних норми, односно уважавањем основних поставки књижевног језика. Без тог знања и његове успешне примене не може се урадити квалитетно научно саопштење. Конфузно излагање мисли, затим погрешке у граматички и правопису, компромитују и она саопштења која су квалитетно истражена, садржајно написана и, уопште, стилски добро обликована. Понекад и најобичнија промена редоследа речи и неправилно постављање знака интерпункције могу да промене смисао реченице. Слично је и са јасноћом, једноставношћу, природношћу, одмереношћу, концизношћу и другим захтевима израде научног саопштења.

У процесу израде научног саопштења истраживач своје мисли преноси помоћу речи, синтагми и реченица. Реченице се логички уграђују у параграфе, а параграфи у веће логичке целине и тако редом до дефинитивног обликовања саопштења. Комбиновањем речи, синтагми и реченица истраживач настоји да обезбеди лепоту израза и виши степен писмености. Тако истовремено изграђује и сопствени *стил*.¹⁶

Стил је самосталан језички израз којим се један човек разликује од свих других људи у говору и писању. Стил је, дакле, сам човек. Зато се не могу прописати норме и дати практични савети којим стилем треба писати саопштење. Међутим, могуће је дати одређене основне теоријске одредбе како употребљавати речи и синтагме, формулисати реченицу и градити параграфе.

Реч, као ознака неког појма, веома је значајна у изради саопштења. Помоћу ње се читаоцу саопштавају чињенице, појмови и мисли. Она може да објашњава и да збуњује, зависно од тога како је и где употребљена. У саопштењу она личи на слику.

За сваки појам, обично, постоји један основни термин и више синонима. Основни термин најпрецизније одражава појам, а синоними могу значити и нешто друго. Основни термини у конструкцији реченице

¹⁶ Опширније: Р. Животић, Б. Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ЦВШ ВЈ, Београд, 1990, стр. 7-9.

имају приоритет. Њихова употреба зависи од начитаности и ауторовог осећаја за језик, упорности у вежбању и богатства језика и културе. Сваки термин мора да буде језички, структурно, семантички и логички правилно одређен. Поред тога, он мора да се структурно и логички уклапа у сложеније облике (синтагме, блокови и реченице). Синонимима се најчешће појачава значење основне речи и повећава разноликост исказа.

Разноликим коришћењем сличних речи избегава се понављање истих термина у реченици, истих граматичких облика и реченичких структура у саопштењу. С друге стране, претерано гомилање синонима и еквивалентних исказа уопште онемогућава једноставност и концизност саопштења. Дакле, квалитетно саопштење не одликује бујица празних речи и исказа који „тапкају у месту“, већ пре свега концизност и квалитет исказа.

Слично је и с употребом страних речи. Оне се не могу избећи у научном саопштењу, али треба имати праву меру. Стране речи су, чак, и пожељне у научном саопштењу, без обзира на претеране захтеве који се односе на језичко чистунство. Језик науке се богати и развија управо употребом интернационалних речи и синтагми. То су, пре свега, речи које потичу из класичних језика (грчки, латински), али и речи из савремених европских језика које су нашле примену у науци. Њихова употреба је оправдана и пожељна увек где не постоји домаћи израз.

Синтагме или фразе су група „речи које образују један појам“.¹⁷ Оне, као саставни делови субјекта или предиката, имају своју мисаону самосталност, али се и спајају међусобно по законима синтаксе. Зато што чине логичку целину, изговарају се сливено, без пауза.

У науци о језику и у стилистици синтагме имају наглашени значај. Преко њих се најбоље може изразити дух једног језика, односно оно што га разликује од свих других језика. Њихов згуснут информативни набој, ако се умешно користи, доприноси изграђивању сажете језичке конструкције. Зато је правилна конструкција синтагми од домаћих речи основни предуслов за квалитетну формулацију реченице и саопштења уопште.¹⁸

Реченице, као стилске јединице помоћу којих се саопштавају мисли, у научном саопштењу имају посебан значај. Од њихових бројних одлика, за научно саопштење најважније су: кохерентност, разноликост и информативна вредност. Кохерентне реченице имају сразмеран и логичан однос речи, синтагми и појединих делова у реченици. Оне су јасне, разумљиве и лако схватљиве без додатног читања. Разноликом реченицом разбија се монотоност стила. Разноликост се постиже варирањем структуре и дужине реченице и редоследа речи у њој. Информативност реченице се заснива на умесном коришћењу термина и симбола у

¹⁷ М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1966, стр. 880.

¹⁸ Синтагме: „стратегијски глобализам“, „радни људи и грађани“, „снага тактичке структуре“ и сличне, веома неповољно утичу на јасност стила.

научном језику. Постиге се једноставним, кратким и логичким уписом кључних речи, односно непосредним саопштавањем информације. Индиректним прилазом разводњава се садржај, смањује информативни набој и повећава дужина реченице.

Опширност реченица, пренатрпаност појмовима и радњама, дигресије и бесконачно набрајање нису ретке појаве у научним саопштењима из војних наука. У таквим „мамутским реченицама“ мисао се не покреће. Она тапка у месту или се „одлива“. Губи се и контрола над оним што се жели исказати. Те реченице су последица честог коришћења сложених синтагми, плеонистичких израза („Чак *шта* више мислим...“), индиректног прилаза („полазећи од постојеће организацијско-формацијске структуре“), жеље да се израз појача везником „и“ („Уз вечиту и ефикасну одбрану...“), непотребног понављања („Оклопне јединице, било да се ради о тенковима или оклопним транспортерима“) итд.

Слично је и са нејасним и логички неуређеним реченицама. Оне се не појављују често, али су типичан пример недовољног размишљања за време њиховог формулисања. Такве су, на пример, следеће реченице: „Стражарска служба је добро обавила дужност“; „Савремени ниво развоја наоружања...“, „Одељење води борбу нападом, одбраном, препадом, заседом и окружењем“; „Састав тла, за време кише, прави благо“; „Подршку изводе наоружани и борбени хеликоптери...“; „Савремено наоружање: топови, оклопне јединице, авијација...“ У прве четири реченице направљена је логичка грешка. Стражарска служба (у првој реченици) не може обављати дужност (стражарску службу). То могу само стражари и стража. Ниво (у другој реченици) не може бити савремен, али наоружање може. Борба (у трећој реченици), ако се посматра као једнострана појава, води се оружјем, а не нападом... Састав тла (у четвртој реченици) не прави благо. Састав тла може само да погодује појави блата за време кише. Грешке у петој реченици су очигледна последица немарности. Наоружани хеликоптери су истовремено и борбени хеликоптери. Грешке у шестој реченици су последица неправилне класификације појмова: оклопне јединице и авијација нису наоружање, већ родови војске.

Неправилна реченица је честа, нарочито у оним саопштењима која нису лекторисана. Најчешће грешке су неслагање у роду, броју и падежу; недовршеност, двосмисленост, опширност и логичка неуређеност реченица.

Неусаглашеност реченица у роду, броју и падежу није честа, али је веома груба грешка. На пример, реченица: „Инжињеријским обезбеђењем се реализује: извиђање прилазних путева..., врши уређење..., врши уклањање..., врши израда и одржавање..., успоставља се..., организују се...“, типичан је пример такве реченице.

Недовршена реченица не садржи никакву поруку. Таква је, на пример, реченица: „На основу приказане табеле могуће је израчунати могућности уништења оклопних циљева средствима понтб, који могу послужити у смислу“.

Двосмислена реченица најчешће настаје због неправилне употребе везника, али постоје и други разлози. Тако, на пример, из реченице: „Пук се сусрео са непријатељем и он је десеткован“, није јасно ко је десеткован – непријатељ или пук. Слично је и с одређеним синтагмама и логичким склоповима. Уместо логичких склопова: *дејство из ваздуха, извиђање из ваздуха...*, често се користе облици: *ваздушно дејство, ваздушно извиђање* и слично. *Ваздушно извиђање непријатеља*, на пример може се разумети и као да непријатељ извиђа и као да ми извиђамо.

Свака реченица нови пасус је честа и двоструко негативна појава. Прво, у таквим случајевима обавезно се прибегава дугачким реченицама којима се жели све рећи, али се најчешће не каже ништа. То су често препознатљиве реченице које су дословно преузете из доктринарних и других дела (али не цитиране), или су делимично дорађене и прилагођене потребама одређеног саопштења. И друго, такав начин писања најчешће проузрокује скоковите прелазе с једне мисли на другу. Дакле, таквим реченицама није могуће остварити логичку повезаност између параграфа и изградити кохерентну, логички уређену теорију.

Параграф или пасус је део текста који обухвата једну мисаону и визуелну целину. Он се јасно уочава у тексту зато што почиње увученим редом а завршава се непосредно пре наредног увученог реда. Мисаона целина је због тога што има једну главну мисао, која се назива темом параграфа. Параграф се формулише на основу принципа јединства, кохерентности и истицања. Прецизније речено, параграф обично почиње једном уводном (по могућности краћом) реченицом. Она се даље разрађује комбиновањем дугих и кратких реченица све дотле док се довољно разради став исказан том првом реченицом. На крају, параграф се завршава кратком реченицом, која је, на одређени начин, „логичка тачка“, односно веза са наредним параграфом. Реченице и параграфи се повезују логичким садржајем, а понекад и везницима.

Најчешћа грешка у изради параграфа односи се на њихов обим и логичку неповезаност. Честе су појаве кратких параграфа, који се обично граде једном реченицом – свака реченица нови пасус. То не сведочи само о недовољној језичкој култури аутора него и о неправилном логичком мишљењу. Само једном реченицом, без обзира на њену дужину, није могуће квалитетно истаћи основну мисао, разрадити је и аргументовати и направити логичку везу с наредним параграфом. Превише дуги параграфи су веома ретка појава. Обично се појављују када аутор не зна правилно да распореди мисаону грађу и када настоји да разради више упоредних идеја. Логичка неповезаност се може уочити кроз недовољну везу између реченица у параграфу, поделу једне мисли на два или више параграфа, развијање више различитих (понекад и супротних) идеја у једном параграфу и скоковите прелазе између параграфа.

На основу наведеног, може се закључити да је израда научних саопштења веома сложен процес. Он се може реализовати само под условом да су задовољене неке нужне претпоставке: добро познавање предмета истраживања; поседовање општих знања о изради саопштења; физичка способност, психолошка стабилност и припремљеност; моћ запажања; способност за анализу и закључивање; јака воља и одлучност да се проблем истражи и резултати истраживања у писаној форми ваљано обликују.

Успешна израда научних саопштења подразумева претходну разраду структуре. За краћа саопштења, као што су научни чланци, реферати итд. структура се, обично, ради у облику кратких теза. Обимнија индивидуална и тимска истраживања се пројектују и њихова структура се изводи симетрично с операционалним одређењем или системом хипотеза.

Саопштења се пишу језиком науке, који карактеришу правилност, дескриптивност и аргументованост. Метафоричност и емоционалност у језику саопштења немају наглашен значај. Наиме, саопштење се пише неутрално, безлично, непристрасно и аргументовано. Правилност је веома значајна одлика, а зависи од правилног избора основних термина, синтагми и блокова, конструкције реченице и израде параграфа. Термини, синтагме и блокови морају да буду језички, структурно, семантички и логички правилно одређени. Они се структурно и логички морају уклапати у сложеније облике. Реченице се конструишу тако да обезбеде довољну повезаност, разноликост и информативну вредност. Дугачке реченице с бројним синонимима и „празним“ речима, оптерећују текст, разводњавају основну мисао и немају довољну информативну вредност. Параграф се формулише на основу принципа јединства, кохерентности и истицања. Он мора да има тему параграфа која се најављује уводном, обично краћом реченицом. Затим се разрађује комбиновањем кратких и дугих реченица све дотле док се довољно разради став исказан првом реченицом. Параграф се завршава кратком реченицом, која је, на одређени начин, „логичка тачка“, односно веза с наредним параграфом.

Дескриптивност и аргументованост језика предмет су посебног истраживања. Већина саопштења која се пишу у војним наукама нису довољно дескриптивна и, нарочито, аргументована. Обично се стручна литература, нарочито правила и упутства, пише таксативно, без емпијске основе, логичке аргументације и оригиналности.

Самосталност у писању, такође, битно утиче на квалитет израде саопштења. Повођење за туђим стилом, опширност и недовољна јасноћа упућују на закључак да истраживач нема свој стил, али и да не познаје довољно истраживани проблем.

Завршне радове обавезно треба лекторисати. Тако се непосредно утиче на побољшање квалитета саопштења и избегавају грешке приликом каснијег цитирања одређених делова текста.